EEN WERK VAN TE WEINIG HANDEN

Aanloop, redactie en inhoud van het "Politiek Testament" van koning Leopold III (januari-juni 1944)

- Jasper Debeuf -

Op 16 juli 1951 ondertekende Leopold III zijn troonsafstand. Hij droeg de macht over aan zijn zoon Boudewijn. In de vijf voorgaande jaren kwamen meerdere documenten aan het licht die de omstreden houding van de koning tijdens de oorlog moesten toelichten en de uitkomst van de koningskwestie moesten beïnvloeden. Een van die documenten was het Politiek Testament dat begin 1944 door Leopold werd geschreven. De inhoud van dit "memorandum" zou in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog van groot belang zijn, vooral in politieke middens. Het was een document dat naast een groot deel van de bevolking ook de verbannen Belgische regering schoffeerde, evenals de geallieerden. De Britten omschreven het zelfs als "*a filthy paper*"[1]. Deze bijdrage bekijkt de aanloop naar dit document en analyseert de redactie en de inhoud ervan.

I. Inleiding

België stond na de Tweede Wereldoorlog niet alleen voor de uitdaging van wederopbouw maar ook voor een vraagstuk dat later bekend zou worden als de Koningskwestie. Het eerste discussiepunt stak de kop op wanneer, bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, Leopold III besloot om niet samen met zijn regering naar het buitenland te vluchten. Gedurende de volgende vier jaar groeiden de koning en de ministers verder uit elkaar. Het Politiek Testament van de koning kan als een resultaat van dit doorgedreven meningsverschil worden gezien. De vorst kon er in 1944 niet om heen dat hij misschien niet in België zou zijn op het moment dat het Duitse leger zich zou terug trekken. Om zijn land niet zonder richtlijnen achter te laten schreef hij begin 1944 een "memorandum". Dit document, beter bekend als het Politiek Testament van de koning, bevatte erg controversiële passages, maar de inhoud was tijdens de eerste jaren van de koningskwestie nauwelijks bij het publiek bekend.

Toch was de impact van Leopolds Testament op het politieke leven niet te onderschatten. Ten eerste belichaamt het de onenigheid tussen Leopold en de politieke 'buitenwereld'. Het Politiek Testament werd namelijk bij de intocht van de geallieerden aan meerdere Belgische, Britse en zelfs Amerikaanse politici overhandigd. Het wekte afkeer bij de Belgische regering, schoffeerde de geallieerden en bracht op meerdere momenten de terugkeer van Leopold III naar België in het gedrang. Ook legde het document het spanningsveld bloot tussen de koning in een autoritair Europa en de parlementaire democratie, evenals de onrijmbaarheid van die democratie en de Nieuwe Orde.

Het Politiek Testament kwam natuurlijk niet uit de lucht gevallen. Vooraleer het schrijven en de inhoud te analyseren kijkt deze studie dan ook naar de aanloop tot het document. Over het Politiek Testament bestaan nog geen specifieke studies. Het kwam wel al uitgebreid aan bod in *Leopold III : de Koning, het Land, de Oorlog* van Jan Velaers en Herman Van Goethem[2].

II. "Quand les Chemins se séparent"

De onafhankelijkheidspolitiek die Leopold III gedurende zijn eerste jaren op de troon zo hoog in het vaandel droeg, werd op de tiende mei 1940 rond vier uur in de ochtend met zwaar geschut neergehaald. De houding van de koning was reeds in het begin van de oorlog een twistpunt. Een eerste belangrijke uiting hiervan waren de ministerraden van 16 en 17 mei. De ministers wilden de koning uit de handen van de vijand houden en dachten dat Leopold III die mening wel zou bijtreden. De koning liet echter al snel merken dat dit niet strookte met zijn intenties[3].

1. André De Staercke, *Memoires over het Regentschap en de Koningskwestie : Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, Tielt, 2003, p. 76-77. **2.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III : de Koning, het Land, de Oorlog*, Tielt, 1994, p. 822-890. **3.** Zo drong Churchill meerdere malen aan op een vertrek naar Groot-Brittannië. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 217-223.

In de nacht van 24 op 25 mei zocht eerste minister Hubert Pierlot, vergezeld door de ministers Paul-Henri Spaak, Denis en Vanderpoorten, de koning nog op in het kasteel van Wijnendale. De ministers waren van mening dat Leopold voor het geallieerde buitenland moest kiezen, waar hij het vrije België zou vertegenwoordigen en waar hij de strijd kon voortzetten, zoals Charles de Gaulle later zou doen[4]. Leopold kon zich echter niet met die gedachtegang verzoenen. Het land verlaten zag hij als een verraad aan de grondwet en aan zijn bevolking. Waar de ministers dus nog hoop zagen op een goede afloop, was Leopold eerder overtuigd van een Duitse overwinning en wilde hij de neutrale status van België handhaven[5]. Ondanks verwoede pogingen van Winston Churchill en koning George VI bleef Leopold voet bij stuk houden[6]. De koning en de ministers zouden elkaar tijdens de oorlog niet meer terugzien.

Om 16u30 op de 27ste mei capituleerde België. De koning, nu krijgsgevangene, kreeg twee dagen later het kasteel van Laken als verplichte verblijfplaats toegewezen[7]. De regering had zich ondertussen verder teruggetrokken in Frankrijk. De houding van Leopold III kon daar alles behalve op begrip rekenen. In alle hevigheid werden ook enkele onwaarheden verteld, zoals het feit dat Leopold III over de voorwaarden van capitulatie zou hebben onderhandeld. Eerste minister Hubert Pierlot hield een redevoering voor de radio waarin hij en zijn regering zich niet enkel distantieerden van de koning maar hem ook veroordeelden voor de onderhandelingen die hij zogezegd had gevoerd.

Op een vergadering van de parlementairen op 31 mei in Limoges werd voorgesteld om afstand te nemen van de beslissingen van Leopold en om trouw te zweren aan de zaak van de geallieerden. De resolutie werd unaniem door de verzamelde Kamerleden goedgekeurd. Deze bijeenkomst en de daaruit volgende verklaring was voor Leopold een slag in het gezicht. Hoewel velen van de parlementairen achteraf spijt hebben betoond over hun steun aan die resolutie, heeft de koning de *Limogeards*, zoals ze later werden genoemd, nooit kunnen vergeven[8]. Leopold beschouwde de regering Pierlot niet meer als 'zijn' regering[9].

Toen op 22 juni Frankrijk een wapenstilstand met Duitsland sloot, viel de regering in een vacuüm. Generaal Alexander von Falkenhausen, hoofd van de *Militärverwaltung* voor België en Noord-Frankrijk, ontzegde de Belgische regering de gewenste terugkeer naar het grondgebied in een verordening, van 18 juli[10]. Eerste Minister Hubert Pierlot en zijn medestanders hadden ondertussen enkele misverstanden uit de weg geruimd en zochten naar verzoening met de vorst, tevergeefs. Het was namelijk niet alleen Hitler die niets meer met de regering-Pierlot wou te maken hebben,

4. *Idem*, p. 226-230. **5.** *Idem*, p. 226-232. **6.** *Idem*, p. 240-246. **7.** *Idem*, p. 256-259, 315. **8.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 277-280. Id., "Leopold III in het bezette land", in *Leopold III…*, p. 108-110. **9.** Ettienne Verhoeyen, "Leopold III en de 'Londenaars", in Mark Van den Wijngaert, Michel Dumoulin & Vincent Dujardin (red.), *Een koningsdrama : de biografie van Leopold III*, Antwerpen, 2001, p. 129. **10.** Hitler beschouwde de regering-Pierlot als onbestaande. Hij beval dat elke "poging tot contact moest afgewezen worden". Dit resulteerde in de verordening; meer over de verordening en houding van Leopold : Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 410, 417.

ook Leopold besloot hen na de beledigingen in Limoges te negeren[11]. Na de aankomst in Londen in oktober 1940 zouden Pierlot en drie van zijn collega's hun internationale positie terug opnemen[12].

Op 2 oktober 1941 publiceerde de toenmalige secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Fernand Van Langenhove, een artikel getiteld *Indépendance ou interdépendance ?*. Hij concludeerde uiteindelijk dat de *interdépendance* of onderlinge afhankelijkheid een noodzakelijkheid was. Van Langenhove, op het moment van zijn publicatie in Londen samen met Paul-Henri Spaak, voorspelde met zijn artikel dus een diplomatieke ommezwaai die tot nu voelbaar is[13]. De neutraliteitspolitiek waar Leopold zich aan vastklampte gedurende zijn effectieve regeerperiode, maar ook tijdens de bezetting, was iets waar de regering in Londen duidelijk geen heil in zag. Dat uitte zich in het Atlantisch Charter van januari 1942[14], de oprichting van de VN, de Benelux-akkoorden[15] en enkele conferenties zoals Hot Springs en Atlantic City[16]. *Interdépendance* was op het einde van de Tweede Wereldoorlog hoe dan ook een feit.

III. De zending-De Kinder

De Zending bezorgd

Einde 1943 begon een geallieerde overwinning een nakende realiteit te worden. Zowel de regering in Londen, als Leopold in Laken voelden dat. Einde juli 1943 besliste de ministerraad om terug contact trachten te leggen met de koning. In het te zenden memorandum zouden dezelfde onderwerpen worden aangehaald als in de 21-juli toespraak van Hubert Pierlot van enkele dagen voordien, maar ook hun bezorgdheid over de entourage van de koning zou een plaats krijgen[17]. De brief werd voor drie vierde opgesteld door Paul-Henri Spaak[18]. Op de ministerraad en in het memorandum keurden de ministers unaniem een beleid goed dat "erop gericht

11. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 420-421. **12.** Voor meer over de reis naar Londen, zie : *Idem*, p. 516-518, 561. Michel Van Den Wijngaert & Vincent Dujardin, *België zonder koning : 1940-1950: de 10 jaar dat België geen koning had*, Tielt, 2006, p. 36. **13.** Deze documenten van 1941-1960 verschenen in een bronnenuitgave : *Documents diplomatiques belges 1941-1960 : De l'indépendance à l'interdépendance : Tome I : Le gouvernement belge de Londres 1941-1944*, José Gotovitch ed. (Académie royale de Belgique), Brussel, 1998, XII-XII, p. 180-183. **14.** Van den Wijngaert & Dujardin, *België zonder koning*, p. 36. **15.** Hoofdstuk 6 in : *Documents diplomatiques belges 1941-1960 : Tome I*, José Gotovitch ed., p. 387-421. **16.** In Hot Springs (18 mei tot 3 juni 1943) werd voedselvoorziening besproken en landbouw. In Atlantic City werd het Bretton Woods systeem afgesproken en de *United Nations Relief and Rehabilitation Administration* (UNRRA) opgericht. Deze voorzag in het steunen van de landen die werden bevrijd op de asmogendheden. Met Bretton Woods werden het Internationaal Monetair Fonds opgericht en de internationale bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling. Meer over de rol van de Belgische regering in de VN, zie hoofdstuk 4 in : *Documents diplomatiques belges 1941-1960 : Tome I*, José Gotovitch ed., p. 215- 267. **17.** De inhoud wordt besproken in de regeringsgezinde memoires van : André De Staercke, *Memoires over het Regentschap en de Koningskwestie: Alles is voorbijgegaan als een schaduw*, Tielt, 2003, 52. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 819-821. De *Londoniens* maakten zich zorgen over de figuren die de koning omringden. De meest omstreden persoon was Generaal Raoul Van Overstraeten. Meer over de entourage : *Idem*, p. 306-308, 891-897. **18.** Brussel, CegeSoma, *Papieren Robert Capelle*, AA 1276, farde 9 : "L'affaire De Kindere", 1.

Na de dood van Albert I in februari 1934 richt de jonge koning Leopold III zich tot de bevolking in het Frans en het Nederlands, uitgezonden vanuit het kasteel Stuyvenberg. (Foto CegeSoma 37610)

was de Koning op de troon te handhaven en gebaseerd op het feit dat er tussen de koning-krijgsgevangene en de regering, die de oorlog voortzette, geen fundamentele tegenstrijdigheid kon bestaan"[19]. De tekst zou samen met de eenentwintig-julitoespraak via een koerier en kardinaal Van Roey aan de koning worden bezorgd[20].

De keuze voor de boodschapper zou na veel aarzelen gaan naar François De Kinder, die zich als vrijwilliger opgaf. De Kinder, tevens schoonbroer van Pierlot, was reeds actief geweest in het verzet maar had zich eind 1942 gedwongen gezien om naar Londen te vluchten. Hij kreeg de schuilnaam "Xavier" toebedeeld. Om gezondheidsredenen niet zou hij worden geparachuteerd boven België[21], maar afgezet in Noord-Frankrijk. "Xavier" kwam in Brussel op 17 december aan en de documenten zouden tenslotte via Charles De Visscher[22] door de kardinaal op 5 januari 1944 worden overgemaakt aan Leopold[23].

De Zending slecht verteerd

De eerste gedocumenteerde reactie van Leopold valt te lezen bij generaal Raoul Van Overstraeten. Hij werd ontboden bij de koning een week nadat Leopold de boodschap in handen had gekregen. Leopold vroeg Van Overstraeten : "*Y a-t-il lieu de répondre ? Quoi ? Comment ? C'est une mauvaise lettre. Les auteurs ne se sentent pas la conscience tranquille, et l'échéance approche*"[24]. Van Overstraeten schreef een dag later in een erg droge telegramstijl zijn bedenkingen neer over de brief waarin hij erg hard was voor de vragen van de regering. Naast zijn nogal onverbiddelijke analyse van de brief stelde Van Overstraeten een ontwerpnota op, die volgens hem aan de hele wereld mocht bekend worden gemaakt. In de korte nota herhaalde de generaal de positie van de koning, namelijk zijn trouw aan de grondwet, zijn verdediging van de nationale onafhankelijkheid en zijn positie als krijgsgevangene. De koning stemde met genoegen en een zichtbare overtuiging in en noemde het : "*Une occassion à ne pas manquer !*"[25].

Als we kijken naar de ontwerpnota van Raoul Van Overstraeten van 9 januari 1944 en de definitieve versie van Leopold van 11 januari is er eigenlijk *in se* niets aan veranderd.

19. Geciteerd in : André De Staercke, *Mémoires…*, p. 52. **20.** *Idem*, p. 52-54. De volledige zending-De Kinder en de rede van Pierlot van 21 juli nam Van Overstraeten voluit in zijn dagboek over. Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 266-271. De begeleidende brief aan kardinaal Van Roey is hier niet bij opgenomen maar is gereproduceerd door De Staercke, zie : André De Staercke, *Mémoires…*, p. 53-54. **21.** In tegenstelling tot wat Jan Velaers en Herman Van Goethem beweren. **22.** Charles De Visscher was rechter bij het Internationaal Gerechtshof en professor te Leuven. Hij werd vertrouwd door de regering en ook om zijn mening gevraagd. Françoise Rigaux, "De Visscher, Charles', in *Nouvelle Biographie nationale*, V, Brussel, 1999, p. 126-130. André De Staercke, *Mémoires…*, p. 54-56. In Jan Velaers en Herman Van Goethem wordt gemeld dat De Kinder de kardinaal persoonlijk ontmoette. Het voordeel van de twijfel gaat hier naar André De Staercke aangezien hij van meer details op de hoogte was (p. 824-825). **23.** André De Staercke, *Mémoires…*, p. 56. AKP, *Archief van het Militair Huis van koning Leopold III (R. Van Overstraeten)*, nr. 4, stuk 1 (audiëntieregister : 30 mei 1940-21 jan. 1944), 20. Voor een uitvoerige inhoudelijke analyse van de Zending-De Kinder is het artikel van Etienne Verhoeyen het meest volledig : Etienne Verhoeyen, "De Kinder : Messager auprès du roi (décembre 1943-avril 1944)", in *Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 17 (1995), p. 87-102. **24.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 265-266. **25.** *Idem*, p. 272-273.

Voor zover het geweten is, vroeg Leopold, voordat hij de nota aan Van Roey zou geven, aan niemand anders verder advies[26]. Dit wijst zonder meer op het vertrouwen dat Leopold op dat moment had in zijn militaire raadgever. De nota aan de kardinaal, gedateerd op 11 januari, ging eigenlijk nauwelijks in op de punten van discussie tussen de regering en de koning die werden opgesomd in de zending-De Kinder. Dit gebeurde ook met opzet. Het enige waarmee hij zich in de nota afzette tegen de *Londoniens* was door de onafhankelijkheid van België te benadrukken. De *Note au cardinal* repte met geen woord over de affaire Limoges en negeerde, zoals de titel ervan ook aangaf, dus verder de regering[27]. De vorst besloot uiteindelijk op 24 januari, na meermaals aandringen van Van Overstraeten, om de nota aan de regering te laten bezorgen[28].

De regering kreeg ondertussen een ander beeld van de hele situatie die op haar toenadering volgde. Op 19 januari ontving ze een telegram van "Xavier", gedateerd op 14 januari, waarin hij een onderhoud met de kardinaal en Charles De Visscher besprak. De kardinaal herhaalde algemeenheden van de koning maar De Visscher dacht dat er een verbetering van de stemming was[29]. De algemeenheden waarover "Xavier" het had, doelden hoogstwaarschijnlijk op het mondelinge verslag van Leopold aan de kardinaal. Op 28 januari volgde een nieuw telegram, gedateerd op de 23ste, waarin de *Note au cardinal* werd aangekondigd. De kardinaal zou deze op 24 januari in handen krijgen. Al was het geen rechtstreeks antwoord op de brief, de regering was desalniettemin verheugd dat er al mededeling naar hen zou worden gezonden[30].

Hoewel de versie van de feiten volgens Jan Velaers en Herman Van Goethem niet overeenstemt met die van André De Staercke[31], kwam het er hoe dan ook op neer dat "Xavier" drie nota's naar de regering zou door sturen[32]. Het eerste document was een beknopte versie van de *Note au cardinal*. Het tweede document dat Londen bereikte, was het verslag van een onderhoud tussen de kardinaal en de koning dat volgens De Staercke zou hebben plaatsgevonden op 21 januari[33]. De belangrijkste passage is de volgende : "De Kardinaal : 'Wenst Zijne Majesteit een publieke verzoening?' De Koning : 'Het ant-

26. Voor beide nota's, zie : *Idem*, p. 272-273. **27.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 827. **28.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 273-275. **29.** "In een lang onderhoud deelt de Kardinaal zeer gereserveerde algemeenheden mee, uitgesproken door de koning die na tien dagen nadenken naast de kwestie antwoordde. Stop. De Visscher echter van mening dat gesprekken wijzen op een verbetering van de stemming. Stop". André De Staercke, *Mémoires…*, p. 56-57. **30.** *Idem*, p. 56-57. **31.** André De Staercke was kabinetschef van de Eerste Minister en secretaris van de Ministerraad gedurende de oorlog. Later werd hij benoemd tot secretaris van regent Karel. Voor meer, zie : Ginette Kurgan-van Hentenryk, "de Staercke, André', in *Nouvelle Biographie nationale*, IX, Brussel, 2007, p. 143-146. **32.** De versie volgens De Staercke is de meest geloofwaardige : André De Staercke, *Mémoires…*, p. 57. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 828. **33.** Van Overstraeten maakt in zijn dagboek echter geen vermelding van een ontmoeting op deze datum. Het audiëntieregister bevestigt dit gesprek wel : AKP, *Archief van het Militair Huis van Koning Leopold III (R. Van Overstraeten)*, nr. 4, stuk 1 (audiëntieregister : 30 mei 1940-21 jan. 1944), p. 20.

woord is bevestigend'"[34]. Het derde en laatste document, dat "Xavier" naar Londen stuurde, dateert van 23 januari en zou samen met het vorige telegram op 9 februari te Londen aankomen[35].

Dat laatste document van "Xavier" was volgens André De Staercke op 23 januari gedateerd en maakte gewag van "vele gesprekken die tussen diverse hooggeplaatste personen hadden plaatsgevonden om een ontwerp-communiqué van het Paleis uit te werken dat op het moment van de bevrijding gepubliceerd moest worden". De gesprekken vonden plaats binnen de entourage van Leopold, meer bepaald tussen Louis Fredericq, Jean de Lantsheere, Léon Cornil, René Marcq en Alexandre Galopin. Op het eerste zicht lijkt het er op alsof dat document het Politiek Testament is door zijn vele overeenkomsten[36]. Maar het ontwerp-communiqué van het paleis blijkt uiteindelijk toch een ander document te zijn, dat werd gedateerd op 19 januari 1944 en op 30 maart 1944 te Londen zou aankomen. De belangrijkste zin uit dit communiqué luidt als volgt : "De koning heeft de politiek van de regering goedgekeurd en heeft rekenschap gegeven aan de inspanningen die de regering heeft geleverd voor de bevrijding van België". Etienne Verhoeyen twijfelt eraan of dit document wel van de hand van de koning is. Ook De Staercke schrijft dit ontwerp-communiqué vooral toe aan Fredericq, samen met enkele andere "invloedrijke personen van goede wil"[37]. Ook in het dagboek van Van Overstraeten ontbreekt enige vermelding over het ontwerp-communiqué wat doet vermoeden dat de koning inderdaad niets van dit document wist.

"Xavier" zou na die laatste telegrammen pogen naar Groot-Brittannië terug te keren. Hij zou uiteindelijk in Frankrijk worden opgepakt en op 31 augustus 1944 nabij Verdun gefusilleerd worden[38]. Niettemin was zending-De Kinder al bij al in haar opzet geslaagd. Indien de bedoeling verzoening was, dan was zij volgens het oogpunt van de regering toch deels geslaagd, al was dat niet de intentie van Leopold en Van Overstraeten. Het contact was desalniettemin tijdelijk hersteld. Hubert Pierlot en de regering waren wel verontrust omwille van de *Note au cardinal* maar bleven hoopvol door de andere berichten die ze door gekregen hadden[39].

34. André De Staercke, *Mémoires…*, p. 57-59. Bij Velaers en Van Goethem (p. 828) wordt deze samenkomst ook, maar korter besproken. Dit bericht werd bevestigd door bronnen uit de *Foreign Office* : BRUSSEL, CegeSoma, *Foreign Office*, Microfilm nr. 371/38872, 28 : brief Eden aan Oliphant (23 maart 1944). **35.** André De Staercke, *Mémoires…*, p. 57-60. **36.** Het ontwerp-communiqué, zoals het wordt genoemd bij De Kinder, toont sterke overeenkomsten met hoe het Politiek Testament er qua vorm zou uitzien. Het ontwerp-communiqué zou bekend gemaakt worden na de bevrijding, het zou tevens ingaan op de onderwerpen uit de eenentwintig-julitoespraak van Pierlot en zou de verzoening van de regering en de koning bespreken. Al deze punten stemmen overeen met de doelstelling en de onderwerpen in het Politiek Testament, al gebeurde het laatste echter, tegen de verwachtingen van de regering in, in de negatieve zin. André De Staercke, *Mémoires…*, p. 59. **37.** André De Staercke, *Mémoires…*, p. 59-60. **38.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 829. **39.** André De Staercke, *Mémoires…*, p. 61-62.

De voorgeschiedenis van het Politiek Testament was er één van kwalijke woorden en veel woede, maar ook één van verloochening en, uiteindelijk tevergeefse, toenadering. Inhoudelijk reageerde Leopold wel niet op de Zending-De Kinder. Dat zou pas bij het Politiek Testament gebeuren. Maar na drie jaar stilzwijgen was de reactie op de zending toch een voorzichtige maar hoopvolle herneming van het contact. De *Note au cardinal* was er een van dubbelzinnige algemeenheden. Maar de melding van "Xavier" over het gesprek van de kardinaal was op zijn beurt dan ronduit bemoedigend. De Zending-De Kinder zou dus uiteindelijk aan de regering nieuwe hoop op verzoening geven.

IV. Het Politiek Testament : de Redactie

Dreigende wegvoering – "Son Son De Cloche"

"*Il pourrait advenir que pour des raisons militaires ou politiques, l'Autorité allemande m'impose une nouvelle résidence et cette fois hors du Royaume*"[40].

Nog voor de eerste hand gelegd werd aan het Politiek Testament was de reden daartoe wel al duchtig besproken, namelijk de eventuele wegvoering van de koning naar een nieuwe verblijfplaats buiten het koninkrijk. Op 24 januari 1944 bespraken Van Overstraeten en Leopold die mogelijkheid, net voor ze van start gingen met de eerste versie van het Testament[41]. Het document diende ook alleen in dat geval te worden verspreid. Was de vrees voor wegvoering gegrond of was het, zoals Van Acker zou beweren, opgezet spel[42]?

Na de val van Mussolini in 1943 zag Hitler geen reden meer waarom hij de status van Leopold III nog zou respecteren. Het huwelijk van Leopolds zus, Marie José, en de Italiaanse kroonprins Umberto, stond de *Führer* nu niet meer in de weg. Na het verbreken van het Duits-Italiaanse bondgenootschap verklaarde Hitler op 25 juli 1943 : "Nu hoef ik de Belg niet meer te ontzien. Dan kan ik die kerel onmiddellijk doen wegvoeren en sluit ik de hele familie samen op"[43]. De rijkskanselier trof heimelijk de nodige voorbereidingen, maar desondanks lekten deze plannen toch door in het koninklijk hof. Leopold wist einde 1943 dus maar al te goed wat hem te wachten stond en het Politiek Testament was één van de antwoorden op dat vooruitzicht[44].

Op 24 januari vermeldde generaal Van Overstraeten in zijn dagboek voor het eerst iets over het Testament. Nadat hij en de koning de *Note au cardinal* van 23 januari bespraken, verklaarde Leopold aan Van Overstraeten dat "*il songe à l'éventualité où il serait emmené*

40. Brussel, Archief van het Koninklijk Paleis, *Archief van het Militair Huis van Koning Leopold III (R. v. Overstraeten)*, nr. 3/2, klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 1. **41.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 275. **42.** Volgens Van Acker had Fredericq aan hem verklaard dat de koning op 'zijn eigen verzoek is weggebracht'. Voor de volledige uiteenzetting, zie : Van Acker op 25 juli 1945 in de kamer : *Parlementaire Handelingen*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 1945, p. 535. **43.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 847-848. **44.** Voor meer over de wegvoering van Leopold en het ontkrachten van Van Ackers redenering : Albert De Jonghe, "Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland (7 juni 1944)", in *Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de tweede wereldoorlog. Bijdragen*, 11 (1988), p. 5-120.

Einde mei 1940 verzamelden de Belgische parlementsleden in Limoges voor de vlaggen van België en de geallieerden. Het voorstel om afstand te doen van Leopolds beslissingen werd unaniem goedgekeurd. (Foto CegeSoma 967)

hors de Belgique – 'éventualité qui, dit-il, ne serait pas sans avantages et qui peut n'être pas éloignée dans le temps'. Il faudrait préparer une sorte de 'testament' contenant ses directives, afin que son son de cloche ne soit pas ignoré. Qu'y mettrait-on ? De fil en aiguille, nous nous mettons d'accord pour y faire figurer les points suivants, par ordre d'importance. À l'intérieur : nécessité de résoudre la conciliation Flandre-Wallonie; réorganisation sociale; rétablissement de l'ordre. Force militaires; appel à la jeunesse; position à l'égard de l'ancien gouvernement. À l'extérieur : politique de collaboration avec les Alliés, sous réserve d'indépendance et de réciprocité"[45]. De eerste hand aan de tekst werd dus op 24 januari 1944 gelegd.

Handen aan het Politiek Testament

Er bestaan drie kladversies van het Politiek Testament. In de eerste kladversie vinden we de voornoemde acht punten inderdaad terug. Dat eerste, maar ook het tweede klad van 25 januari was van de hand van de koning. Het derde klad van 29 februari was neergepend door generaal Van Overstraeten. Vooral de eerste twee kladversies tonen alle kenmerken van een echt klad : veel doorstreping en aanvullingen tussen de lijnen, soms op bijgevoegde stukjes papier, zowel van de koning als van derde personen. Het handschrift was in sommige gevallen dan ook moeilijk tot niet identificeerbaar[46].

Op 25 januari 1944, de datum waarop het Politiek Testament uiteindelijk gedateerd is, noteert Van Overstraeten : "*De 11 à 14 heures, le Roi, qui a hâte de mettre son idée à exécution, prend papier et crayon, et procède à la rédaction du testament sous ma dictée, à mesure que me viennent l'inspiration et le tour d'expression approprié*"[47]. Dat resulteerde in het tweede klad dat negen pagina's telt. Hierin kreeg het Politiek Testament zijn definitieve structuur met zijn acht paragrafen. Naast de negen pagina's kan er nog een pagina bij dit tweede klad geteld worden, getiteld *Préambule*. Dit is een korte schets van de inleiding die uiteindelijk in het Politiek Testament zou worden opgenomen[48].

Op 29 januari herlazen Leopold en zijn militaire adviseur de tekst en herwerkten het deel over de sociale reorganisatie. Van Overstraeten schreef in zijn dagboek : "*J'appréhende le reproche d'arborer des tendances d''Ordre nouveau' et de se mettre la finance à dos. Il faut s'afficher révolutionnaire, mais, en s'en tenant aux généralités. Le Roi endosse chaudement l'étiquette 'révolutionnaire'; il n'hésiterait pas à tendre la main aux communistes s'il apprenait qu'eux seuls sont capables de procéder aux réformes nécessaires*"[49]. Die laatste zin is vooral merkwaardig gezien Leopold het bolsjewisme in 1941 nog "de meest verschrikkelijke vijand" noemde[50]. De koning wilde ook nog een passage toevoegen

45. Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug…*, p. 275. "*Qu'y mettrait-on ?*" wordt door Velaers en Van Goethem vertaald als : "Wie zal er zich aan zetten?" terwijl "Wat zouden we er in zetten" een betere vertaling zou zijn. (Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 830.). **46.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944). Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 275. Van Overstraeten spreekt over zeven thema's terwijl het eerste klad met de extra tussentitel *Politique* er acht telt. **47.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 275-276. **48.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944). **49.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 276. **50.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 302.

over het nut van zijn aanwezigheid in België maar Van Overstraeten counterde dat idee omdat het niet begrepen zou worden. Op 1 februari Van Overstraeten "*a remanié complètement le texte. Après lecture que j'en fais, le Roi déclare : 'Cette fois, la rédaction est très près de sa forme définitive'*"[51].

Tussen 1 en 24 februari paste Leopold nog enkele passages aan en gaf hij het document aan zijn kabinetschef, Louis Fredericq, ter inzage[52]. Ze hadden vooral aandacht voor de hoofdstukken over de sociale politieke reorganisatie, zo meldde Van Overstraeten. Hierin had Fredericq enkele punten van verbetering aangestipt in twee à drie zinnen[53]. Op het tweede klad zelf zijn inderdaad enkele aanpassingen te zien in een heel ander handschrift; maar enkel in het hoofdstuk van de politieke reorganisatie werd iets noemenswaardigs aangepast[54]. Ook André De Staercke was blijkbaar van Fredericqs inmenging op de hoogte, aangezien hij hem er achteraf op aansprak[55].

Ook had Leopold voor 29 februari nog het advies ingeroepen van René Marcq, advocaat bij het Hof van Cassatie[56]. Die kwam met het voorstel om de oprichting van een Raad van State in het document te integreren, wat ook gebeurde.[57] Op 24 februari kwamen Van Overstraeten en de koning weer samen en bespraken de adviezen. Zover het van de generaal afhing, had geen enkele persoon die geconsulteerd werd noemenswaardige kritiek op het document. Op 29 februari had Van Overstraeten een herschreven versie klaar. Hij had er ook voor gekozen de term *Testament Politique* te schrappen[58]. De koning vond de tekst nu bijna af, waarop Van Overstraeten er op aandrong om de verspreiding ervan niet lang meer uit te stellen. Die versie, goedgekeurd door de koning op 29 februari, is het derde klad van het Politiek Testament[59].

Op 1 maart drong Van Overstraeten er nogmaals op aan om het document snel af te werken en stelde hij voor om ook baron van Zuylen te raadplegen als hoogste functionaris van Buitenlandse zaken. Hij was het die de zelfstandigheids- en neutraliteitspolitiek had uitgedacht samen in de vooroorlogse periode en ook Van Zuylen ging volmondig akkoord met het document. Op 27 maart waren de definitieve versies klaar en een dag later waren ze al bij de voorbestemde personen[60].

51. Het is opmerkelijk dat Van Overstraeten in zijn dagboek verklaart dat hij de tekst op 1 februari aanpaste ("*remanié*"). Ofwel maakte hij een nieuw klad dat is verloren gegaan ofwel voegde hij met de hand enkele correcties toe aan het bestaande klad, wat de meest waarschijnlijke hypothese is. Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 276. **52.** Voor meer over Baron Louis Fredericq, zie het nogal subjectieve : Jan Ronse, *Leven en werk van Prof. Baron Louis Fredericq (25 november 1892-29 november 1981)*, Brussel, 1982. "Fredericq, Louis", in *Le Dictionnaires des Belges*, Paul Legrain red., Brussel, 1981, p. 214. **53.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 277. **54.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 6. **55.** André De Staercke, *Mémoires*…, p. 81-82. **56.** René Dekkers, "Marcq, René-Alexandre-Jules-Marie-Dieudonn", in *Biographie nationale*, XXXIII, Brussel, 1965, p. 473-480. **57.** De Raad van State was eigenlijk al zo goed als opgericht. Hierdoor 'trapte Leopold eigenlijk een open deur in.' Voor meer, zie : Jan Velaers en Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 838. **58.** Niet Leopold zoals Velaers en Van Goethem beweren : Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 830. **59.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad III voor Politiek Testament (29 februari 1944). **60.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug...*, p. 278-281, 288.

Hubert Pierlot, premier van de Belgische regering in ballingschap, tijdens een radiotoespraak in London, 25 februari 1942. (Foto CegeSoma 32624)

Op 29 februari had Leopold ondertussen aan Louis Fredericq gevraagd om de tekst in het Nederlands te laten vertalen[61]. Het archief van Robert Capelle[62] leert ons dat Fredericq de opdracht had doorgegeven aan Willy Weemaes, die het uiteindelijk vertaalde[63]. Weemaes was adjunct-kabinetschef en jurist. Bij het vergelijken van de Franse en Nederlandse versie kan worden vastgesteld dat Leopold een iets scherper taalgebruik hanteerde dan zijn vertaler Weemaes. Ook vergat Weemaes af en toe een zinsdeel te vertalen. Niettemin blijft de boodschap behouden en zal ze zowel voor Franstalige lezers als voor Nederlandstalige lezers voor ophef zorgen.

Een werk van te weinig handen : inhoud van het Politiek Testament

Zoals reeds gezien bij het overzicht van de redactie begon de eerste kladversie (24 januari 1944) van het Politiek Testament met acht onderdelen, namelijk : de verhouding tussen Vlamingen en Walen, het sociale vraagstuk, de orde, de politiek, de jeugd, sanctionering, de oude regering en de internationale politiek. Hierna wordt de evolutie van de verschillende delen doorheen de kladversies onder de loep genomen.

Inleiding

Het eerste onderdeel wordt voorafgegaan door een korte, vluchtig geschreven, moeilijk te lezen en bovendien volledig doorgehaalde inleiding[64]. De inhoud ervan werd in het definitieve document toch nog hergebruikt. De inleiding handelt over wat Van Overstraeten met Leopold besprak voor de redactie begon, namelijk de mogelijke wegvoering van de koning en de "*indications du roi*" die hiermee gepaard zouden gaan. In die inleiding is nog geen sprake over zijn houding tijdens de oorlog[65]. Wat hiermee gelinkt kan worden, is het zogezegde 'negende punt'. Dat gedeelte op het einde van het eerste klad kreeg eerst het nummer negen toegewezen maar dat nummer, niet de tekst, werd achteraf geschrapt. Het is getiteld : "*Considérations personnelles sur la période d'occupation*" en zou het idee geven voor een uitbreiding van de uiteindelijke inleiding. In de erg korte tekst verklaarde Leopold dat hij zich verplicht voelde om dit document aan bepaalde mensen te geven als reactie op de verschillende aanvallen aan zijn adres gedurende de oorlog. De tekst zelf zou niet meer opnieuw worden gebruikt, maar het zou wel als het basisidee dienen voor een deel van de inleiding in het tweede klad[66].

De inleiding van het tweede klad is plots twee pagina's lang in plaats van een halve in de eerste versie. Het kleine gedeelte met zijn "*considérations personnelles*" had Leopold de inspiratie gegeven om zijn bedenkingen bij de bezettingsperiode verder uiteen te zetten. Die versie van de inleiding kwam qua vorm en inhoud al heel dicht in de buurt van de

61. *Idem*, p. 277. **62.** Niels Matheve, Pieter Deman & An Buccauw, "Capelle, Robert", in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XX, Brussel, 2011, p. 175-187. An Buccauw, *Rise and fall aan het hof. Robert Capelle, secretaris van koning Leopold III (1940-1944)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, departement geschiedenis, 2007. **63.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6 : "Le Testament politique", p. 40. **64.** Het is met een potlood geschreven en Leopold maakt gebruik van vele afkortingen. Sommige woorden zijn, mede door de doorkruising, slecht leesbaar maar de inhoud kan er toch worden uit afgeleid. **65.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 1. **66.** *Idem*, p. 6.

definitieve versie. De inleiding bestaat uit twee delen. Enerzijds is er, zoals de korte inleiding van klad I begon, het deel over zijn wegvoering en zijn richtlijnen die hij in dat geval wou meegeven. Anderzijds is er het deel met "*considérations personnelles*", die nu het grootste deel van de inleiding vormen. De titel Politiek Testament prijkt bovenaan dat klad en hoewel het op 29 februari 1944 werd geschrapt, is de naam toch blijven voortleven[67]. Waarom de titel werd geschrapt, vermeldt Van Overstraeten niet in zijn dagboek, maar hoogstwaarschijnlijk was het omdat Leopold nog geen punt wilde zetten achter zijn koningschap en de term dus verkeerd gekozen was[68].

In de inleiding van dat tweede klad vinden we ook de eerste controversiële uitspraken. "*On peut entrevoir telle tournure des événements qui entraînerait un changement brusque dans le régime d'occupation de la Belgique*", schrijft de koning[69]. De "wijziging van het bezettingsregime" impliceert dat de geallieerden België niet zouden bevrijden maar bezetten en lijkt dus de geallieerden op dezelfde hoogte te stellen als de Duitsers.

Een tweede omstreden punt in de inleiding is Leopolds pleidooi voor onafhankelijkheid. Enerzijds was er zijn weigering om de regering naar het buitenland te volgen, waarop Leopold als volgt reageert : "*M'évader au moment de la reddition des armes, me semblait un acte contraire à l'honneur d'un chef d'armée. Sans force militaire réelle, ma présence à l'étranger n'aurait eu que la valeur d'un symbole; quelques ministres y suffisaient".* Anderzijds waren er gedurende de oorlog vermoedens van collaboratie de kop op gestoken. In zijn inleiding ging hij daar tegen in het verweer : *"Je n'ai jamais cessé de considérer comme mon suprême devoir de contribuer de toutes mes forces au maintien de l'Indépendance nationale*". Hij benadruktte ook zijn status als krijgsgevangene en bijbehorende passiviteit en dat hij daarvan nooit afgeweken was. Leopolds volharding in de onafhankelijkheid en zijn uitspraken over de geallieerden waren bijzonder ondoordacht aangezien hij het document niet alleen naar de ministers maar ook naar de Britse en Amerikaanse machthebbers wilde sturen. Houden we daarbij ook in het achterhoofd dat, op het moment van schrijven, de kansen voor de geallieerden aan het keren waren. Ook omschreef Leopold het vertrek van de Belgische overheid, de regering dus, als deserteren[70].

"L'aveuglement des classes dirigeantes" - de verstandhouding tussen Vlamingen en Walen

Nadat Leopold zich in zijn inleiding op het verleden had gericht, sneed hij nu de binnenlandse politiek aan. De eerste ondertitel op het eerste klad betreft meteen het belangrijkste punt in het Testament, naar de redenering van Van Overstraeten : "*Le danger de demain réside dans la désunion entre Flamands et Wallons*". Dat gedeelte is met zijn anderhalve pagina het langste van het

67. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 1. Over het schrappen van de naam, zie : Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug*..., p. 277. **68.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 830. **69.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 1. **70.** *Idem*, p. 1-2.

eerste klad, wat genoeg zegt over het belang dat Leopold er aan hechtte. Dat is ook niet verwonderlijk gezien de *Flamenpolitik* die de Nazi's voerden en de grote aanhang van het Dietse gedachtengoed. Er was een duidelijk ongenoegen bij Vlamingen en Leopold speelde daar duidelijk op in.

Net zoals de inleiding van het eerste klad is vooral ook het begin van dit gedeelte zeer slecht leesbaar. Het eerste klad biedt hier, in tegenstelling tot de inleiding, een ruwe grondslag die veel dichter aansluit bij de definitieve tekst. In deze ruwe schets staan reeds de uitdagende uitspraken die, naast die uit de inleiding en het zevende punt, zullen herinnerd worden.

"*Après une longue période d'inégalités et d'injustices indéniables nos populations flamandes, fières de leur magnifique passé et conscientes de leurs possibilités futures, ont résolu de mettre un terme aux brimades d'une minorité dirigeante égoïste et bornée qui se refusait à parler leur langue et à participer à la vie du peuple*"[71].

Die derde alinea van dat gedeelte uit de definitieve versie bevat de meest scherpe aanvallen aan het adres van de Franstaligen. Dit ideeëngoed zien we ook al in het eerste klad staan, maar anders verwoord[72]. Dat Leopold zich zorgen maakte over wat historici van de voorgaande periode dachten, is ook een kwestie die hij in de zijn eerste klad al aanhaalde. Verder gaat hij in het eerste klad ook in op de buitenlandse invloeden die het land verdelen. Hierbij benadrukte hij, in het eerste klad nog meer dan in de volgende versies, het belang van de onafhankelijkheid. Dat deel was dus niet louter een onschuldig betoog voor de gelijkheid tussen Vlamingen en Walen, maar ook een aanklacht tegen bepaalde bevolkingsgroepen[73].

Dat alles viel ook te lezen in het tweede klad van 25 januari 1944, dat wat dat deel betreft tevens de definitieve versie zou zijn. Ten opzichte van het eerste klad werden er in het tweede klad geen ingrijpende zaken toegevoegd, maar wel enkele tot de verbeelding sprekende uitspraken weggelaten. Zoals we reeds lazen, werden vooral de Franstaligen met krachtige woorden op de vingers getikt[74]. In het eerste klad ging Leopold nog verder dan wat er uiteindelijk verscheen. Wanneer hij bijvoorbeeld het 'Franstalige probleem' aankaartte in het eerste klad omschreef hij het als "*un germe de la désunion, des rancunes, des jalousies*". Tussen de lijnen door had Leopold het ook over "*l'aveuglement des classes dirigeantes*"[75]. Ook het einde van zijn eerste klad liet Leopold weg in zijn volgende versies : "*La première et la plus grave tâche qui s'imposera à la fin des hostilités sera celle de sceller cette union par la devise commune pour Flamands et Wallons : 'Belges d'abord'*"[76]. De koning ging in het tweede klad toch voorzichtiger te werk en liet enkele bittere uitspraken achterwege. Waarom hij zijn Belgisch-nationale leuze liet vallen is onduidelijk.

71. *Idem*, p. 3. **72.** De term '*bornée*' werd in het eerste klad tussen de regels gekrabbeld maar kan niet in een zin worden geplaatst daar de andere woorden onleesbaar zijn. **73.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 1-2. **74.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 3-4. **75.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 1-2. **76.** *Idem*, p. 2.

Generaal Raoul Van Overstraeten, raadgever en vertrouweling van Leopold III tijdens de Tweede Wereldoorlog. (Foto CegeSoma 222083)

"L'antagonisme des classes" - de sociale reorganisatie

"*L'individualisme et le libéralisme économique dont le XIXe siècle fut l'âge d'or, feront place, de gré ou de force, à l'établissement d'un système plus égalitaire*"[77].

Het tweede binnenlands punt dat de koning aansneed was het sociale vraagstuk dat in het eerst klad bijna een volledige pagina telt, terwijl het in klad II bijna drie pagina's lang is. De versie in het eerste klad is dus slechts het begin van dit hoofdstuk en stemt inhoudelijk overeen met de eerste vijf alinea's van de definitieve versie. Bovenstaand citaat vormt de kern van Leopolds richtlijnen in verband met het sociale probleem. In het eerste klad pleitte hij, naast een overgang naar "*un système plus égalitaire*" ook voor "*un esprit plus collectif, socialement beaucoup plus uni*"[78]. Door het gebruik van de term "*collectif*" is de link met het corporatisme niet ver te zoeken. Die liet hij echter vallen in zijn tweede klad[79]. Een andere corporatistisch getinte uitspraak : "*Ces progrès atténueront l'antagonisme des classes*" maakte tijdens het opstellen van het tweede klad plaats voor een deel dat nogmaals de gelijkheid tussen Vlamingen en de Walen benadrukt[80]. Van Overstraeten schreef in zijn dagboek dat de uitspraken over de sociale reorganisatie werden afgezwakt, dit door de weglating van enkele korte passages gedurende de redactie. Hoewel Leopold inderdaad sommige uitspraken liet vallen, bleef hij in de definitieve versie onverkort pleiten voor "*un réajustement judicieux et équitable entre le travail et le capital*" en het feit dat de staat dat moest bewerkstelligen[81] : "*À l'échelon supérieur, il appartient à l'État, interprète des intérêts généraux, de coordonner le fonctionnement harmonieux de l'ensemble des grands corps professionnels, de contrôler l'organisation du travail et des rapports sociaux*".

De toon en inhoud in al deze versies was, zoals Van Overstraeten aangaf, revolutionair vanuit algemeenheden. Desalniettemin ging het in tegen de heersende kapitalistische opvattingen.

"L'ancien régime" - de politieke hervormingen

"*La réforme politique*" is het volgende hoofdstuk in de definitieve versie van het Politiek Testament. Merk hierbij wel op die met deze indeling afgeweken werd van de volgorde van het eerste klad. In het eerste klad ging "*l'ordre*" namelijk de politieke hervormingen vooraf. Voor de politieke hervormingen bood het eerste klad de basis voor de eerste en laatste regels van de definitieve versie. In dat eerste klad stelde Leopold dat een terugkeer naar de vroegere gang van zaken uit den boze was en een reorganisatie onvermijdelijk : "*Les défectuosités de l'ancien régime et les incidents écœurant qui en on [sic] été l'aboutissement déplorable en 1940, ont édifié les esprits les plus réactionnaires et soulevé le mépris de l'opinion publique, au point qu'un retour pur et simple aux anciennes formules*

77. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 4-4bis. **78.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 3. **79.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 4-4bis. **80.** *Idem*, p. 4-4bis. **81.** *Idem*, p. 4bis. Opvallend aan dit citaat is dat het niet werd vertaald in de Nederlandstalige versie van de biografie *Kroongetuige*, waarin het PT *in extenso* werd opgenomen. Leopold III, *Kroongetuige*, Tielt, 2001, p. 261.

soulèverait l'indignation générale". Het is duidelijk dat het voor Leopold niet verder kon zoals in de vooroorlogse periode. Hoe en in welke mate de hervormingen zouden plaats vinden, liet de koning over aan de Belgische bevolking. Door het pejoratief gebruik van de term *ancien régime* verwees Leopold niet enkel naar zijn slechte ervaringen met de regering in Londen maar ook naar de machtssystemen van het *ancien régime* die nog doorwerkten in de twintigste eeuw, iets wat de Nieuwe Orde trachtte te bestrijden[82]. Het was bovendien niet de eerste keer dat Leopold zijn ongenoegen liet blijken over het bestaande parlementaire systeem. Zoals Jan Velaers en Herman Van Goethem besluiten, zou "het Nieuwe-Orde-regime in België dus een heel eigen mengeling zijn van autoritaire en monarchale elementen"[83].

Tijdens het schrijven van het tweede klad en deels door de invloed van Louis Fredericq werd te harde toon van dat hoofdstuk afgezwakt. Bovenstaand citaat werd volledig herwerkt tot dit : "*Les défauts de l'ancien mécanisme gouvernemental et les incidents inouïs qui en ont été l'aboutissement en 1940 ont ouvert les yeux dans les milieux les plus conservateurs. La nation n'admettra pas un retour pur et simple aux errements d'avant la guerre*". De toon was hier duidelijk minder scherp en ook verving Leopold *ancien régime door ancien mécanisme*, iets wat op het eerste zicht onschuldig lijkt, maar inhoudelijk van belang is. Het is duidelijk dat Leopold begin 1944 nog niet was afgeweken van zijn mening maar toch niet bereid was deze te verkondigen in zijn 'testament'. In een toevoeging in het tweede klad nam hij de vroegere politici op de korrel omwille van hun partijpolitiek die primeerde op het algemeen belang en vond hij dat de ministers aansprakelijk moesten kunnen worden gesteld voor hun beslissingen en daden. Zijn klachten tegen de oude regering drukte Leopold in het eerste klad al duidelijk uit maar hij concretiseert ze in deze versie nog. Ergens vóór 24 februari 1944 kreeg Louis Fredericq inzage in dat klad. Samen met nog enkele kleine wijzigingen kan besloten worden dat Fredericq er in beperkte mate in slaagde om de scherpte van de tekst af te zwakken. Toch blijkt uit het tweede klad dat de koning niet telkens zijn mening wou volgen[84]. Fredericq had ook nog elders in het Testament enkele zaken aangepast, maar die betroffen meestal herformuleringen zonder invloed op de inhoud. Hierbij mag niet vergeten worden dat Fredericq de rest van het Politiek Testament wel goedkeurde[85].

In het eerste klad nam Leopold duidelijk geen blad voor de mond en dat hoofdstuk kan gelezen worden als een aanklacht tegen het volledige politieke bestel in België. Toch zou enerzijds Leopold de tekst minder hard maken en anderzijds verzwakte Louis Fredericq deze nog waardoor het vooral leest als een aanklacht tegen de gevluchte ministers.

82. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 4. **83.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 299-304. **84.** Zo stelde Fredericq tevergeefs voor "*les défauts de l'ancien mécanisme gouvernemental*" te vervangen door "*funestes habitudes gouvernementales*". **85.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 6.

"L'espoir de la Belgique de demain" - de hervorming van de opvoeding

"*Si, en 1940, le Pays a momentanément perdu foi dans sa destinée, la faute en est à l'insuffisance coupable de l'éducation civique donnée à nos enfants*"[86].

In het eerste klad gaf Leopold dat deel de titel : "*La Jeunesse*" terwijl het tweede klad al de definitieve titel "*Réforme de l'Éducation*" draagt. Qua inhoud is het eerste klad al zo goed als de versie van het definitieve Politiek Testament. De enige grote aanpassing die gedurende de redactie gebeurde, was het weglaten van de laatste zin van het eerste klad : "*Une belle jeunesse est le fondement et l'espoir de la Belgique de demain*". Leopold schrapte dit nog op het eerst klad zelf. Een motief kan geweest zijn om het belang ervan niet te overdrijven[87]. Het is typerend dat Leopold dit gedeelte opnam in zijn Politiek Testament. De jeugd begon zowel voor als tijdens de oorlog belangrijker te worden als politiek en soms militair wapen, denk maar aan de Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen (NSJV) of de Hitlerjeugd Vlaanderen (HJV)[88]. Dat Leopold dit aanvoelde als een gebrek aan of slechte opvoeding is dan ook verstaanbaar, maar wat hij juist wou bereiken met zijn hervorming van de opvoeding is maar de vraag.

De militaire reorganisatie

"*La cessation des hostilités pourrait amener une crise d'autorité affectant une forme violente et qu'il serait malaisé de réfréner en l'absence d'une force armée régulièrement constituée et formée d'éléments d'un patriotisme éprouvé indemnes de toute passion partisane*"[89].

'*L'ordre*' zoals het in het eerst klad noemt, wijkt net zoals het voorgaande deel, inhoudelijk nagenoeg niet af van de uiteindelijke versie. In het eerste klad is dit wel het derde punt, vóór de politieke reorganisatie. Buiten bovenstaande oproep, drong de koning ook aan op de repatriëring van de soldaten uit het buitenland[90].

De ordehandhaving en de sancties

"*Les détenteurs provisoires de l'autorité auront à maintenir les manifestations de l'opinion dans les limites légales*"[91].

Deze rubriek noemt in het eerste klad gewoon *Les sanctions*. Ook betreffende dat hoofdstuk verandert er qua inhoud weinig door de kladversies heen. Leopold stuurt aan op de vereiste beteugeling die uitsluitend de "*véritables et grandes coupables*" zouden treffen. Aan de ene kant probeert Leopold dus op te roepen voor een wettige bestraffing van enkel de grote schuldigen. Aan de andere kant tracht hij een heksenjacht te vermijden[92].

De hoge dignitarissen - de noodzakelijke genoegdoening

"*Ces accusations* (van de ministers in Limoges)*, qui dans un aveuglement obstiné, at-*

86. Dorien Styven, "Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! De verduitsing van de Hitlerjeugd Vlaanderen", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 23, 2011, p. 161-210. **87.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 4. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 6. **88.** *Idem*, p. 6. **89.** *Idem*, p. 6. **90.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 3-4. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 6. **91.** *Idem*, p. 7. **92.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 5. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 6-7.

Graaf Robert Capelle, secretaris van Leopold III, wordt soms ten onrechte als auteur van het Politieke Testament genoemd. Tevergeefs poogde hij het document te wijzigen of zelfs te laten intrekken. (Foto Archief Koninklijk Paleis)

tentaient à l'honneur de nos soldats et de leur commandant en chef, ont causé à la Belgique un préjudice incalculable et difficile à réparer"[93].

In het eerste klad kreeg dat deel nog als titel : "*L'ancien gouvernement*" maar werd het in het tweede klad vervangen door "*La réparation nécessaire*". In het eerste klad is reeds het basisidee voor de definitieve versie aanwezig. De koning verwijt de regering erg direct dat zij hem in 1940 in de steek had gelaten. Superlatieven waren er niet genoeg om deze misdaad tegen België te omschrijven. Slechts één deel is volledig nieuw in het tweede klad, namelijk het deel waarin Leopold verklaart dat de houding van de regering zonder voorgaande is. Enkele bewoordingen zoals de "*aveuglement obstiné*" werden in het tweede klad toegevoegd waardoor de hele tekst nog bijtender werd. Zelfs in het eerste klad is die tendens al merkbaar. Eerst omschreef Leopold de ministers als "*hautes dignitaires*". Dit vond hij waarschijnlijk te respectvol waarna hij dit doorstreepte en er "*ces personnes investiés des fonctions les plus élevées dans l'État*" van maakte. Uiteindelijk gunde de koning hen zelfs deze omschrijving niet en hield het op "*les auteurs de ces discours*"[94] : "*Le prestige de la Couronne et l'honneur du pays s'opposent à ce que les auteurs de ces discours exercent quelque autorité que ce soit, en Belgique libérée, aussi longtemps qu'ils n'auront pas répudié leur erreur et fait réparation solennelle et entière*".

Dat de ministers hem verlaten hadden was iets dat Leopold duidelijk nog altijd niet verteerd had. Dat hoofdstuk was voor de Belgische politici dan ook het meest controversieel, niet in het minst door wat hij in bovenstaand citaat eiste.

De buitenlandse en koloniale politiek

"*En ce qui concerne le statut international, j'exige, au nom de la Constitution, que la Belgique soit rétablie dans son indépendance intégrale, et qu'elle n'accepte d'engagement ou d'accord, de quelque nature que ce soit, avec d'autres États, qu'en pleine souveraineté et moyennant les contreparties nécessaires*"[95].

Het eerst klad omvat de eerste alinea en laatste alinea van de definitieve versie. Het enige dat bij het tweede klad werd toegevoegd, was het gedeelte over de band met de kolonie. Zoals bovenstaand citaat aantoont, beklemtoont Leopold nogmaals de onafhankelijke positie van België en *eiste* hij dat men naar dergelijke status zou terugkeren. Leopold sloot zijn Politiek Testament af met volgende zin : "*Je rappelle au surplus qu'aux termes de la Constitution un traité n'a de valeur que s'il est revêtu de la signature du Roi*"[96].

Hierbij mogen we niet vergeten dat de besluitwetten in 1914-1918 ook niet ondertekend werden door de vorst, maar deze toch bekrachtigd werden wegens overmacht. Leopold probeerde hier duidelijk de macht weer naar zich toe te trekken door de rol van

93. *Idem*, p. 7. **94.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 5. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 7. **95.** *Idem*, p. 8. **96.** AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad I voor Politiek Testament (24 januari 1944), p. 6. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 8.

de regering te minimaliseren. In samenlezing met de rest van het Politiek Testament, is hier duidelijk een vorst aan het woord die niet onaangeroerd is gebleven door de autoritaire regimes van het interbellum.

Het derde klad

Het derde klad van 29 februari 1944 werd door Van Overstraeten geschreven maar, hoewel hij beweerde dat hij er zijn visies over de sociale hervormingen in integreerde, is er op het vlak van inhoud niets veranderd. Enkele bewoordingen werden aangepast maar daar bleef het bij. Het derde klad werd uiteindelijk gebruikt als definitieve versie die zou verspreid worden. Één betekenisvolle zinsnede zou achteraf worden toegevoegd : "*Au moment où les Alliés étaient terrassés par un désastre foudroyant et l'ennemi exalté par des succès militaires sans exemple, c'est en partageant l'adversité de mon armée et de mon peuple, que j'affirmais l'indissoluble union de la dynastie et de l'État et que je sauvegardais les intérêts de la Patrie quelle que fût l'issue de la guerre*"[97].

Het is dat laatste zinnetje : "*quelle que fût l'issue de la guerre*" dat enkel in de definitieve versie te lezen valt[98] maar dat bij velen de indruk zou wekken dat Leopold op twee paarden wedde, zoals Paul-Henri Spaak in 1950 zou verklaren. Toch moeten we het eerder zien in de context van een koning die de mogelijke hypotheses open hield, of het "wedden op geen enkel paard"[99].

Besluit

Op basis van de verschillende kladversies kan worden besloten dat de hoofdgedachte al aanwezig was in het eerste klad. Sommige delen werden daarna wat verzacht, zoals de politieke en sociale hervormingen. Andere hoofdstukken werden nog scherper geformuleerd met als koploper 'de noodzakelijke genoegdoening'. De invloed van Louis Fredericq had zeker een goede uitwerking op de toon van het document en het was zeker geen slecht idee geweest, indien Leopold nog meer mensen aanpassingen laten doorvoeren. Het testament was niet alleen een werk van weinig handen, het was er een van té weinig handen.

De rol van generaal Van Overstraeten was minder groot dan tot op vandaag werd aangenomen. Sommige delen die hij beweerde zelf geschreven te hebben, schreef hij niet. En uiteindelijk was de enige persoon, naast Leopold, die het klad rechtstreeks aanpaste, zijn kabinetschef Louis Fredericq. Toch blijft de medewerking van Van Overstraeten aan het document verre van verwaarloosbaar. Tot slot is de redactie van het Politiek Testament sneller beëindigd dan wat historici momenteel aannemen. Zo besluiten Jan Velaers en Herman Van Goethem, op basis van het dagboek van Van Overstraeten, dat de redactie pas eind maart voltooid was[100]. Inhoudelijk gezien kende het document al een zo goed als definitieve versie op 29 februari 1944.

97. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, gedrukte versie Politiek Testament (februari-maart 1944), p. 2. **98.** Het is mogelijks wel op de tweede of derde kladversie geschreven daar er telkens grote stukken volledig onleesbaar zijn gemaakt op de plaats waar het zou hebben gestaan. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad II voor Politiek Testament (25 januari 1944), p. 2. AKP, *AMH v. LIII (RvO)*, nr. 3/2, Klad III voor Politiek Testament (29 februari 1944), p. 2. **99.** Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 833. **100.** *Idem*, p. 831.

V. Zonder weegschaal - de commentaren

Naast Louis Fredericq, die het Politiek Testament eigenhandig aanpaste, gaven nog enkele medewerkers van Leopold hun mening over de tekst. Sommige van hun ideeën werden opgenomen maar al bij al bleef inmenging van buitenaf beperkt. Op 29 februari, zowat een maand na het begin van de redactie, werd de definitieve versie neergepend in het derde klad. De 27ste of 28ste maart kregen Joseph Jamar, eerste voorzitter bij het Hof van Cassatie[101] en Léon Cornil, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie[102], het document in handen. Het was die versie die uiteindelijk de regering zou bereiken. Tot zijn wegvoering had de koning echter nog altijd de mogelijkheid deze tekst te wijzigen, of om hem nog in te trekken na zijn wegvoering. Hiertoe werd de koning ook door enkele personen aangespoord die wel het potentieel gevaar in een dergelijk memorandum zagen. De eerste dignitaris die zijn kritiek ongebreideld uitte, was Leopolds secretaris Robert Capelle[103].

"Miel ou vinaigre pour les mouches" ? - De commentaren van Capelle

Graaf Robert Capelle was in 1944 in ongenade gevallen bij Leopold en was zich hier ook van bewust. Bij de redactie van het Politiek Testament had hij dan ook geen inspraak en hij werd er pas later van op de hoogte gebracht. Onterecht werd Capelle achteraf soms zelfs de auteur genoemd van het Politiek Testament[104].

Op 14 mei werd Robert Capelle bij Leopold ontboden. De koning maakte hem toen een kopie van het Politiek Testament over. De koning omschreef het document nog steeds als zijn Politiek Testament, hoewel die titel was gesneuveld. Bij de overdracht vroeg Leopold niet aan Capelle om zijn mening of om advies omtrent het document. Hij moest enkel, indien Léon Cornil of Joseph Jamar dat nalieten, het document in zijn volledigheid verspreiden[105]. Capelle zou tot aan de wegvoering van Leopold ongevraagd toch meerdere adviezen geven aan de koning en hij zou er alles aan doen om het Politiek Testament te veranderen of zelfs te laten intrekken[106].

Als secretaris van de koning kreeg Robert Capelle het beruchte Politiek Testament dus pas te lezen kort vóór 25 mei, vier maanden na het ontstaan ervan. Tijdens zijn eerste haastige lectuur verklaarde hij over het document : "*j'en trouve les idées fort intéressantes et pouvant, dans leur ensemble, rallier une opinion objective*". Wanneer hij het echter met meer aandacht herlas, vielen hem toch enkele zaken op. Hij richtte op 20 mei, zes dagen na ontvangst van het Testament, een nota aan de koning met daarin zijn eerste bedenking[107]. Dat zou de eerste worden van een hele reeks nota's – vijf in het totaal – "*Au Roi*".

101. Brussel, CegeSoma, *Fonds Jamar*, AA 1941, introduction, p. 1-2. **102.** Jacques Velu, "Cornil, Léon", in *Nouvelle Biographie Nationale*, VI, Brussel, 2001, p. 84-87. **103.** An Buccauw, *Rise and fall aan het hof. Robert Capelle…*, Onuitgegeven lic.verh., p. 1. **104.** Niels Matheve, Pieter Deman & An Buccauw, "Capelle, Robert", p. 175-187. **105.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 34-35. **106.** *Idem*, p. 33-84. **107.** In de papieren van Capelle staat dat hij het las op 24 mei, maar dit is na zijn eerste nota. Dit was waarschijnlijk een tikfout en 14 mei lijkt dan ook een meer geloofwaardige datum. CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 35.

"Il sera fort discuté" - Au Roi I (20 mei 1944)

Deze eerste nota handelde over één enkele passage uit een zin uit het Politiek Testament : "*Le 29 mai 1940, (…), j'ai été transféré de Bruges au Château de Laeken qui me fut assigné comme résidence, en dépit du désir que j'avais exprimé de partager le sort de mon armée*"[108]. Robert Capelle betoogde dat deze zinsnede vatbaar was voor "*contestation*". Hij staafde dat door de gevallen op te sommen waarbij Leopold zichzelf tegensprak. Zo had de koning verklaard het lot van zijn volk te willen delen, niet dat van zijn leger. Om discussie te vermijden stelde Capelle dan een aanpassing voor waarbij de nadruk zou worden gelegd op de functie van staatshoofd en niet alleen voor bevolking of het leger[109].

Naast deze kwestie voegde Robert Capelle er nog aan toe dat "*le document du Roi, qui contient tant de belles et courageuses idées ne plaira évidemment pas à tout le monde; il sera fort discuté*". Hij wijst ook op het gevaar dat "*les adversaires ne manqueront pas de s'en emparer pour mettre en doute la sincérité d'autres affirmations*". Nadat hij er in La Bruyère bij Namen drie dagen verder over had nagedacht schreef Robert Capelle een nieuwe nota aan de koning, gedateerd op 24 mei[110].

"Déforcer l'autorité royale?" - Au Roi II (24 mei 1944)

De tweede nota gebruikte Robert Capelle om bedenkingen te uiten over het concept van een dergelijk memorandum. Elke politieke daad hoort normaal gedekt te zijn door een ministeriële handtekening. Terecht zag Capelle het potentiële gevaar in van de afwezigheid van deze handtekening bij het Politiek Testament. Hij waarschuwde ook voor het gemak waarmee de oppositie Leopold dan kon aanvallen. De regering en anderen die geviseerd werden, konden bij de bevrijding ongeremd praten, terwijl Leopolds mond gesnoerd was door gevangenschap. Capelle vond de aanwezigheid van de koning essentieel om tot een respectvol debat te komen. Ook stelde hij de titel "*Testament Politique*" in vraag. Capelle merkte terecht op dat het niet de vorst zijn bedoeling was af te treden en dat de term dus verkeerd gekozen was. De indruk wekken dat Leopold niet zou terugkeren, zou het de tegenstand nog makkelijker maken. Capelle vroeg : "*N'est-ce pas déforcer l'autorité royale ?*" Dit was waarschijnlijk ook de reden waarom Leopold en Van Overstraeten de term al in het tweede klad lieten vallen[111].

Verder uitte Robert Capelle zijn bezorgdheid over enkele delen, te beginnen met hoofdstuk zeven over de noodzakelijke genoegdoening. Ten tweede stelte hij voor het deel over de egoïstische en bekrompen Franstaligen in Vlaanderen te laten vallen, aangezien er, al een sterke oppositie tegen de koning bestond, zowel in Vlaanderen als in Wallonië bij de Franstaligen. Ook het hoofdstuk over de orde en sancties schoot volgens Capelle tekort. Leopold noemde wel de misdaden tegen de staat maar vergat daarbij "*les crimes de dénonciation*". Het volk zou zich namelijk zonder genade keren tegen diegene die andere mensen hadden verklikt. Als bijkomende noot

108. Leopold III, *Kroongetuige*, p. 259. **109.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 35-36. **110.** *Idem*, p. 37. **111.** *Idem*, p. 37-38.

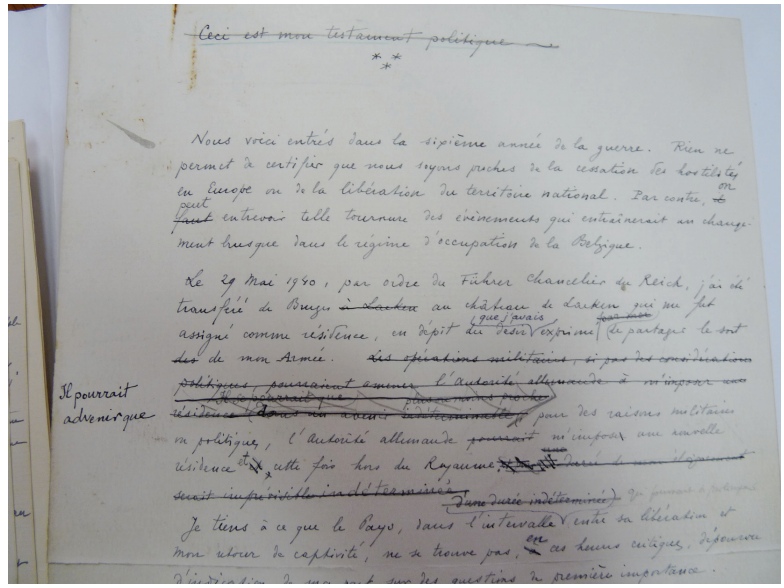

~~Ceci est mon testament politique~~

***

Nous voici entrés dans la sixième année de la guerre. Rien ne permet de certifier que nous soyons proches de la cessation des hostilités en Europe ou de la libération du territoire national. Par contre, on ~~il faut~~ peut entrevoir telle tournure des événements qui entraînerait un changement brusque dans le régime d'occupation de la Belgique.

Le 29 Mai 1940, par ordre du Führer Chancelier du Reich, j'ai été transféré de Bruges ~~à Laeken~~ au château de Laeken qui me fut assigné comme résidence, en dépit du désir que j'avais exprimé ~~par moi~~ de partager le sort ~~des~~ de mon Armée. ~~Les opérations militaires, si par des considérations politiques, pourraient amener l'autorité allemande à m'imposer une résidence (Il se pourrait que) dans un avenir rédéterminable~~ pour des raisons militaires ou politiques, l'autorité allemande ~~pourrait~~ m'impose une nouvelle résidence et ~~et~~ cette fois hors du Royaume, ~~[illegible] une durée de mon éloignement serait imprévisible indéterminée~~ ~~d'une durée indéterminée~~ qui pourrait se prolonger.

Il pourrait advenir que

Je tiens à ce que le Pays, dans l'intervalle entre sa libération et mon retour de captivité, ne se trouve pas, en ces heures critiques, dépourvu d'indication de mon point sur des questions de première importance.

Het handschrift van Leopold III in een kladversie van het Politieke Testament, begin 1945. (Archief Koninklijk Paleis)

Koning Leopold III gefotografeerd door koningin Elisabeth bij het Paleis te Laken tijdens de bezetting. (Archief Koninklijk Paleis)

leek het Capelle ook beter om in de inleiding niet alleen het door de koning opgerichte OTAD te vermelden, maar ook andere 'belangrijkere' initiatieven voor het welzijn van de bevolking, zoals de ORAF en AEP[112].

Na deze nota ontmoette Robert Capelle diezelfde en de volgende dag nog enkele hoge ambtenaren met wie hij van gedachten wisselde. Hij sprak ook met LouisFredericq over de opdracht die hij gekregen had bij het ontvangen van het Politiek Testament. Dit gaf aanleiding tot de derde nota aan Leopold, gedateerd op 25 mei, een dag na de vorige nota[113].

"Une ultime possibilité" - Au Roi III (25 mei 1944)

Louis Fredericq bracht Robert Capelle op de hoogte van een slechts voorwaardelijke verspreiding van het document. Alleen als de regering het hoofdstuk over de noodzakelijke genoegdoening aanvaardde, mocht het worden verspreid. Deze instructies stemden niet overeen met de opdracht die Capelle kreeg. In de derde nota vroeg Capelle niet meer dan verduidelijking omtrent deze discrepantie en wou hij de opdracht van de twee magistraten kennen[114].

De koning zou uiteindelijk nooit antwoorden op de vraag van Robert Capelle, maar Louis Fredericq zou na de wegvoering van de vorst bevestigen dat de magistraten de vrijheid hadden het document door te geven. Capelle zag dat als "*une ultime possibilité d'empêcher la divulgation du document*". Omdat hij vreesde dat Leopold zijn kritiek op het Politiek Testament zou zien als een aanklacht en omdat hij zijn "*cri d'alarme*" zeker serieus zou nemen, stelde Capelle op 30 mei een nieuwe nota op[115].

"Un cri d'alarme" - Au Roi IV (30 mei 1944)

Robert Capelle begon zijn nota met een ware *captatio benevolentiae* waarbij hij de koning "*le bon juge*" noemde over zijn eigen testament met zijn eigen aanpassingsrecht. Daarnaast zei hij dat na een eerste lectuur zijn reactie de volgende was : "*Quel beau travail ! Comme tout cela est juste !*". Maar om de toekomst van de dynastie te vrijwaren achtte Capelle zijn "*cri d'alarme*" noodzakelijk. Wat volgt, is een analyse van de tekst in zeven pagina's waarin alle uitspraken in het Politiek Testament onder de loep worden genomen[116].

Na nog enkele bezorgde woorden over de redenen waarom hij de nota schreef, begon Robert Capelle met de *Préambule*. Hij vreesde dat de omschrijving "*Führer, chancelier du Reich*" te eerbiedig was en stelde voor het te vervangen door "*haut Commandement allemand*". Ook ging Capelle opnieuw in op wat hij in zijn eerste nota aanhaalde over het lot delen van het leger, maar nu met nog wat meer bewijsvoering. Een derde zinsnede die hij aanhaalde, was : "*ceux qui exerceraient intérimairement le pouvoir*". De term "*intérimaire*" vond Capelle te vaag doordat het op zowel een regering als een regentschap kan slaan. Hij stelde voor het

112. *Idem*, p. 38. OTAD : *Office des Travaux de l'Armée Démobilisée*. Voor meer over de OTAD, zie : Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 469-471. ORAF staat voor *Office de Renseignements et d'Aide aux Familles de Militaires* en AEP voor *Aide aux Enfants des Prisonniers*. **113.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 39-41. **114.** *Idem*, p. 41. **115.** *Idem*, p. 41. **116.** *Idem*, p. 42.

woord of misschien zelfs het geheel weg te laten, aangezien het Testament aan de natie was gericht en niet alleen aan de mensen die hij hiermee bedoelde[117].

Robert Capelle ging door met enkele bewoordingen aan te passen die hij niet geschikt vond. De belangrijkste is de enige uitspraak die helemaal nieuw was in de definitieve versie van het Politiek Testament, namelijk : "*quelle que fût l'issue de la guerre*". De graaf stelde voor om dat precaire deel van de zin te laten vallen. Vervolgens wou hij aan die zin : "*Je ne conçois sa révision éventuelle que par la volonté du peuple belge librement exprimée*" het aspect van legaliteit ervan toevoegen. Als zesde punt greep de graaf terug naar de inhoud van zijn tweede nota in verband met de initiatieven van de koning waarbij hij er volgens Capelle te weinig vermeldt[118].

Over de verhouding tussen Vlamingen en Walen stelde Robert Capelle in eerste instantie de plaats van het hoofdstuk in vraag. Het leek hem beter het op een ander plaats in het Testament te plaatsen. In de eerste alinea stelde Capelle enkele andere bewoordingen voor die de eenheid van de natie benadrukken in plaats van de verdeeldheid. Zijn belangrijkste opmerking over dat deel betrof vanzelfsprekend de omschrijving van de leidende minderheid als "*égoïste et bornée*". Het was nutteloos en kan alleen het VNV rond de koning verzamelen, dat ongegeneerd met de bezetter verbroederde tijdens de oorlog, aldus Capelle. Hij raadde aan om de zelfontplooiing van de Walen, zowel als de Vlamingen te waarborgen in plaats van oude wonden te openen, zo vlak na de oorlog. De secretaris van de koning raadde in zijn nota ook af om zo hard uit te halen naar de regering en de parlementariërs. Het parlement onbegripvol noemen en de regeringen traag, was dat wel nuttig? "*Est-ce avec du vinaigre ou avec du miel que l'on prend les mouches ?*" Als laatste over dat hoofdstuk suggereerde Capelle om de alinea met betrekking tot de buitenlandse afhankelijkheid in de plaats te stellen van het hoofdstuk over de buitenlandse en koloniale politiek[119].

Bij het hoofdstuk over *la réorganisation sociale* betoogde Robert Capelle dat "*les misères des deux guerres n'ont rien à voir avec le libéralisme économique"; "si le libéralisme économique est à modifier c'est qu'il n'est plus de son temps*". Leopolds bewoordingen vond de graaf voor de pen van een koning niet passend en potentieel schadelijk voor de industriëlen. Hij stelde voor de toon van de laatste twee alinea's af te zwakken. Zoals opvalt, wou Capelle wel niet raken aan de inhoud van de zogenaamd corporatistisch getinte delen[120].

Ook in het gedeelte over de politieke hervormingen matigde Robert Capelle enkele uitspraken. Zo liet hij het deel over "*les défauts de l'ancien mécanisme gouvernemental et les incidents inouïs*" vallen. Ook vroeg hij om weer het aspect van legaliteit toe te voegen wanneer het Belgische volk geraadpleegd wordt. Bij het hoofdstuk over de opvoeding zou Capelle ook het goede in de jeugd aankaarten in plaats van alleen het slechte.

117. *Idem*, p. 42-43. **118.** *Idem*, p. 44. **119.** *Idem*, p. 45-46. **120.** *Idem*, p. 46-47.

Om het nationaal karakter van het leger te accentueren pleitte hij eveneens voor herinvoeren van een Belgisch uniform in plaats van een Brits uniform met het insigne van '*Belgium*' op de schouder[121].

De lengte van Robert Capelle's commentaren is over het algemeen evenredig aan de lengte van de hoofdstukken. Het hoofdstuk over de sancties en de orde krijgt in dat opzicht meer aandacht dan de andere. Hier herhaalde Capelle zijn boodschap uit zijn tweede nota maar onderstreept nogmaals het leed dat de bevolking heeft doorgemaakt. Hij vond duidelijk dat Leopold te weinig aandacht gaf aan die kommer en kwel. "*Et que diront les classes dirigeantes du pays flamand traités d''égoïstes' et de 'bornées' ? Et que diront les industriels ayant appliqué un 'régime égoïste et malsain'? Ils se verront plus mal traités que les criminels actuels*"[122].

Robert Capelle vatte zijn mening over de noodzakelijke genoegdoening mooi samen in zijn eerste zin : "*les idées sont parfaites, mais le moment de les émettre et la façon de les présenter sont pleines de danger*". Hij zag de verzoening als het doel van dit hoofdstuk. Hij vroeg zich terecht af of dat kan bereikt worden met dergelijke bewoordingen. Ook maakte hij een mooie voorspelling van wat er te wachten stond indien het document toch verspreid werd : "*C'est le sort du Roi qui peut en dépendre*"[123].

Robert Capelle haalde nog drie punten aan die hij ook nog zou opnemen in het Testament. Ten eerste zou hij nog het belang van geestelijke en morele waarden erin verwerken. Ten tweede zou Leopold komaf moeten maken met vijandige propaganda en zijn intentie om het land opnieuw te besturen bevestigen. Als derde en laatste punt zou Capelle ook nog een afscheid aan het land integreren, indien België uiteindelijk toch zou uiteenvallen na de oorlog[124].

Een nieuwe versie van het Testament - Au Roi V (3 juni 1944)

Na de omvangrijke nota van 30 mei besluit Capelle om al zijn ideeën te integreren in een laatste nota, een eigen versie van het Politiek Testament. Deze tekst is uiteindelijk bewaard gebleven in het archief van Leopolds adjunct-kabinetschef Willy Weemaes[125]. Over het algemeen werden de doorgevoerde aanpassingen aan het Testament al besproken in de voorgaande nota. We zullen hier dan ook alleen de opvallende nieuwe zaken bespreken[126].

Voor Capelle begint met zijn eigen versie van het Politiek Testament leidt hij het in met een handgeschreven mededeling aan de koning[127]. In deze inleiding zet hij uiteen waarom hij twee grote aanpassingen maakt. Enerzijds richt hij het document aan de natie in plaats van aan de tijdelijke machthebbers, zo kan er geen discussie ontstaan over het woord

121. *Idem*, p. 47. **122.** *Idem*, p. 48. **123.** *Idem*, p. 48-49. **124.** *Idem*, p. 49. **125.** In de papieren van Capelle uit het CegeSoma vindt men niet de volledig uitgetypte versie maar enkel de delen die aangepast werden met daaronder het origineel. BRUSSEL, Archief van het Koninklijk Paleis, *Archief Weemaes*, nr. 7 (nota Capelle aan de koning, 3 juni 1944). Wellicht bezorgde Capelle de nota via Weemaes. **126.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 50-58. **127.** Enkel bij de versie in het archief van Weemaes handgeschreven. In het archief van Capelle blijft het getypt.

"*intérimaire*" en is het rechtstreeks gericht aan het volk. Anderzijds slaat hij het hoofdstuk over de noodzakelijke genoegdoening over. "*Cela parait plus digne : le Roi ignore les Ministres et cela parait plus habile: au lieu de recevoir un ultimatum public, les Ministres sont approchés par des émissaires discret qui, en tête à tête, leur tiendront un langage identique*"[128]. In de versie die door Weemaes is bewaard, verklaart Capelle ook alles wat agressief geschreven was te hebben weggewerkt, behalve in het hoofdstuk over de "verraders en de slechte patriotten". Ook vermijdt Capelle het thema van de vooroorlogse discussies tussen de regering de koning[129].

Een eerste deel dat nieuw is, gaat in op de beledigingen gericht aan en de beweringen over de koning. "*Par-dessus ma tête, la Patrie a été frappée*", aldus de graaf. Hierbij vermeldt Capelle de regering niet, om conflicten te vermijden. Als tweede grote punt van verandering zien we, om het belang ervan te benadrukken, het hoofdstuk over de sancties de plaats innemen van dat over de verhoudingen tussen de Walen en Vlamingen. Capelle zet in de tekst ook het belang van de misdaden van de verraders meer in de verf en eist een strengere, weliswaar legale, behandeling ervan. Dan volgt een volledig nieuw hoofdstuk getiteld : "*Hommage aux Belges*". In één bladlengte prijst Capelle alle bevolkingsgroepen : de soldaten, hun ouders, kinderen, echtgenoten, maar ook de gevangenen, de arbeiders en de landbouwers. Hij looft hun solidariteit en "*élévation spirituelle, morale et patriotique*". Hij sluit het hoofdstuk af met de volgende twee uitspraken : "*À tous j'exprime ma reconnaissance et mon admiration. À tous je dis : la Patrie est fière de vous*"[130].

Het volgende hoofdstuk is getiteld : "Le redressement spirituel et moral" waarvan de inhoud reeds aan bod kwam. In het vierde hoofdstuk hernoemt Capelle onbewust het hoofdstuk over de hervorming van het onderwijs terug naar zijn originele titel : "*La Jeunesse*". Capelle kon hiervan niet op de hoogte zijn daar hij nooit het eerste klad in handen heeft gehad. Inhoudelijk blijft het grotendeels hetzelfde als de originele versie, al voegt Capelle er wel een alinea aan toe. Hierin wordt de opvoedende rol van de leerkrachten in het licht gezet en hun recht om veel van de jeugd te eisen. Hun opvoeding is immers van vitaal belang voor het vaderland[131].

Daarna keert Capelle terug op "*Ordre – discipline – vérité*", een hoofdstuk dat voordien nog samenhing met dat over de sancties. In dit hoofdstuk is geen enkel element meer te bespeuren van de oorspronkelijke versie. In zijn nieuwe versie versterkt hij de uitspraken van Leopold nog, net zoals bij het hoofdstuk over de sancties. Zo verklaart Capelle dat "*Quiconque incite au désordre doit être considéré comme traître à la Patrie*". Vaandeldrager op dit vlak zou de regering zelf moeten zijn, die ook in eigen boezem moet durven kijken. Een volgende passage die hier niet lijkt thuis te horen, vervalt in dichotomieën zoals goed en kwaad, conservatief en destructief, en het redden en vermoorden van de staat[132].

128. CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 50. **129.** AKP, Archief van W. Weemaes, nr. 7, Bijlage bij de nota van 3 juni 1944, I : inleiding. **130.** *Idem*, p. 2-4. **131.** *Idem*, p. 4. **132.** *Idem*, p. 5.

*Voor Brits minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden liet het Politieke Testament "*a nasty taste in the mouth*" na. Hij beschreef koning Leopold dan ook als een "*an obstinate even pig-headed man*". (Foto CegeSoma 14787)*

Het hoofdstuk over de sociale reorganisaties dat volgt, is door Capelle ook grotendeels herwerkt; de eerste drie en de laatste vijf alinea's blijven behouden, het middenstuk is volledig nieuw. Hij concretiseert tal van zaken ten opzichte van het origineel, zoals bijvoorbeeld de sociale zekerheid. Ondanks zijn nieuwe karakter wijkt de algemene boodschap toch niet veel af van die die Leopold neerpende. Dan volgt het oorspronkelijk eerste hoofdstuk over de verhouding tussen Walen en Vlamingen, hier op de zevende plaats. De veranderde inhoud werd al volledig in de vorige nota aangehaald[133].

In het achtste hoofdstuk over de politieke hervormingen tempert Capelle opnieuw enkele uitspraken over de voorbije regeringen. Midden in het hoofdstuk acht Capelle het nodig om plots uit te wijden over de scheiding der machten. De rest van dit deel is inhoudelijk gelijk gebleven. Als voorlaatste hoofdstuk staat vervolgens de "*réorganisation militaire*" waarvan de inhoudelijke verandering ook al aan bod kwam. Het laatste hoofdstuk over de buitenlandse en koloniale politiek begint hij met de zesde alinea uit het oorspronkelijke deel van het hoofdstuk over de Walen en Vlamingen. Naast de drie oorspronkelijke alinea's voegt Capelle er vier nieuwe toe waarin nog enkele patriottische uitspraken worden gedaan[134]. De laatste alinea zet echter wel de deur op een kier voor een integratie in een groter geheel : "*Toute œuvre ayant pour objet la pacification des peuples et leur sécurité, une juste répartition des richesses naturelles, un aménagement rationnel de l'économie mondiale rencontrera notre loyale et entière collaboration*"[135].

Capelle maakt hierna, volgens het exemplaar dat in het CegeSoma wordt bewaard, een suggestie voor nog een hoofdstuk getiteld "*L'union entre les Belges*". Dit werd nochtans niet opgenomen in de nota die in het archief van Weemaes werd teruggevonden. Hierin wordt afscheid genomen van België in het geval het zou ophouden te bestaan. Tot zover gaan Capelle's commentaren op het Politiek Testament. In deze nieuwe versie van het Politiek Testament van Capelle komen wel redelijk wat zienswijzen van Capelle zelf boven drijven. Hij wilde duidelijk toch nog wat invloed hebben op de situatie, al was het daar al te laat voor… Deze laatste nota zou de koning trouwens nooit bereiken omdat ze op het bureau van Weemaes bleef liggen. De andere nota's bereikten Leopold wel. Van Overstraeten sprak er de koning nog over aan op de zesde juni, een dag voor Leopolds wegvoering, maar "*il les trouve sans intérêt*", aldus Van Overstraeten[136].

Al bij al moet besloten worden dat Leopold, die naar Fredericq luisterde, ook beter oor had gehad naar Capelle's opmerkingen. Het grootste deel van diens commentaren waren gegrond en zullen terecht blijken. Leopold bleef dus uiteindelijk volharden in zijn tactiek om met azijn vliegen te vangen in plaats van met honing.

133. *Idem*, p. 5-7. **134.** *Idem*, p. 8-9. **135.** *Idem*, p. 9. **136.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug…*, p. 298.

De wegvoering en de ultieme verhinderingspogingen

Net voor zijn wegvoering naar Duitsland op 7 juni 1944[137], overhandigde Leopold nog enkele exemplaren van het Politiek Testament aan Van Overstraeten waaronder de eerste versie bestemd was voor grootmaarschalk Louis Cornet de Ways-Ruart, die deze op zijn beurt moest overdragen aan de geallieerde machthebber bij de bevrijding en zo Churchill en Roosevelt moest bereiken[138]. Kort na het vertrek van de koning liet prinses Lilian een zak papieren aan Capelle bezorgen die nog in het bureau van de koning waren achter gebleven[139]. Bij die papieren bevonden zich zijn commentaren niet. Zijn hoop voor een eventuele verandering van het document werd snel de grond ingeboord, aangezien hij kort daarop vernam dat Leopold geen enkel document met zich had meegenomen en geen nieuwe instructies had achtergelaten[140]. Capelle probeerde via prinses Lilian, die een dag later werd weggevoerd, nog het document te wijzigen, maar tevergeefs. Uit vrees voor onderschepping door de Duitsers, verbrandde ze een versie van het Testament en Capelle's zesde *note au Roi* in haar hotelkamer in Weimar[141].

Hoewel het door de Leopolds wegvoering veel moeilijker zou zijn om de tekst aan te passen, gaf Capelle de kruistocht tegen het document toch niet op. In de weken die volgden riep hij het advies in van meerdere vertrouwelingen van het Hof. Zo raadpleegde hij Louis Wodon, baron de Launoit, burggraaf Jacques Davignon en Kardinaal Van Roey. Over het algemeen volgden deze prominenten zijn mening, althans volgens Capelle. Boodschapper Joseph Jamar contacteerde hij ook om te weten te komen of deze de vrijheid had om het document achter te houden, maar opnieuw tevergeefs; alleen Pierlot zou hiertoe kunnen beslissen[142].

Op 19 juni bracht graaf Capelle verslag uit aan de koningin over zijn contacten, in bijzonder zijn gesprek met de kardinaal. Ze zou haar mening opzenden naar haar zoon. Op de vraag wie er allemaal betrokken was bij de redactie van het Testament, antwoordt Capelle : "*Van Overstraeten et Fredericq… Le Général est un brillant cerveau, mais il écrit avec son sabre – Fredericq est un avocat et pas un diplomate, il a l'âme d'un polémiste*". Capelle bevestigde dat het document gekend was en dat heel de entourage het kon gezien hebben. In de loop van augustus 1944 zou Leopold uiteindelijk via kolonel Gierst laten weten dat de instructies, gegeven voor zijn vertrek, stand moesten houden. Al de pogingen die Capelle ondernam zouden uiteindelijk zijn geweten sussen maar verder geen resultaat hebben[143]. Het is betekenisvol dat Leopold uiteindelijk het Politiek Testament niet heeft willen wijzigen. Dat blijft verbazing

137. Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug*..., p. 295-300. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 858-861. **138.** Raoul Van Overstraeten, *Sous le Joug*..., p. 298. **139.** Mary Lilian Baels was de tweede echtgenote van Leopold III waarmee hij in 1941 huwde, wat vooral voor veel ophef zorgde bij de bevolking. Voor meer over het huwelijk, zie : Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 672-682. **140.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 59. **141.** *Idem*, 63-64. Voor meer over de wegvoering van Leopold en Lilian, zie Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III*…, p. 858-864. **142.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, 64-75. BRUSSEL, Archief van het Koninklijk Paleis, *Archief koningin Elisabeth*, nr. 876, Brief van Wodon aan Elisabeth (juni 1944), p. 1-2. **143.** CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 72-75.

wekken. Zelfs koningin Elisabeth merkte op dat dit niet zijn gewoonte was om dergelijke "*expressions mordantes*" te uiten. "*Toujours il pèse ses mots*"[144].

Het resultaat van dit alles was een tikkende tijdbom die Leopold samen met Van Overstraeten had gemaakt. Het was echter zijn eigen beslissing om deze bom na alle waarschuwingen niet te ontmijnen.

Enkele externe stemmen

Na de bevrijding werd het document overhandigd aan de regering die terugkwam uit ballingschap. Een exemplaar zou uiteindelijk ook Churchill en Roosevelt bereiken. De regering besliste dadelijk om het document niet onder de bevolking te verspreiden zoals Leopold wou maar in de vijf daaropvolgende jaren lekte het uiteindelijk toch tot bij het publiek uit.

De reactie in politieke middens was hevig. Zo verklaarde Paul-Henri Spaak in 1950 in *Le Peuple* : "Wij keerden terug terug met al zijn (Leopold) vooroordelen, al zijn koppigheid en al zijn trots"[145]. Datzelfde jaar sprak hij ook in de Kamer over de ontvangst van het document: "We bleven gebroken achter", "als we het gewild hadden, konden we als overwinnaars, in afwezigheid van de koning, wanneer we door het parlement ontvangen werden ervan geprofiteerd hebben en het Politiek Testament onthuld hebben. Zo zouden we op die dag de koningskwestie beslist hebben en dat zou het laatste woord zijn geweest"[146]. Thierry Grosbois, een Waals historicus en biograaf van Hubert Pierlot, ziet een link tussen de bekendmaking van Cornets daden en het ontstaan van de koningskwestie. Het was op dat moment in maart 1945 dat zich een blok anti-leopoldisten zou beginnen vormen en de koningskwestie uiteindelijk zou escaleren[147]. Gaston Eyskens schreef in zijn memoires : "De ware reden voor zijn troonafstand moet echter gezocht worden in het Politiek Testament van de koning"[148].

De eerste buitenlandse reactie was van Brits ambassadeur Sir Hugh Katchbull-Hugessen die het omschreef als "*a filthy paper*"[149]. Brits Minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden was ook vernietigend : "*It is tempting to believe that the document is a forgery, but I am afraid it is probably genuine. It leaves a nasty taste in the mouth*". "*King Leopold's authoritarian leanings in regard to the conduct of Belgian policy have not been modified. He was, and no doubt still is, an obstinate even pig-headed man*"[150]. De verspreiding van het Politiek Testament betekende een aanpassing in de buitenlandse politiek van de geallieerden. In plaats van Leopold zo snel mogelijk te willen terugbrengen naar België[151], plooiden ze nu terug op neutraliteit

144. CegeSoma, *Robert Capelle*, AA 1276, farde 6, p. 72. **145.** Michel Dumoulin, *Spaak*, Brussel, 1990, p. 309. **146.** Spaak op 31 januari 1950 in de kamer : *Parlementaire Handelingen*, 1949-1950, p. 35. **147.** Thierry Grosbois, *Pierlot : 1930-1950*, Brussel, 2007, p. 344-348. **148.** Gaston Eyskens, *De memoires*, Tielt, 1994, p. 355. **149.** De uitspraak was dus van Hugessen en niet van Churchill zoals Eyskens later in zijn memoires beweerde. André De Staercke, *Mémoires*, p. 76-77. Gaston Eyskens, *De memoires*, p. 161. **150.** AKP, *Documententaire Verzameling*, nr. 631 (kopies uit Londen National Archives, *Prime Minister*, nr. 3) - Brief van Anthony Eden aan Churchill (4 oktober 1944). **151.** CegeSoma, *FO*, Microfilm nr. 371/38872, 95 : brief van AMSSO (*Air Ministry Special Signal Office*) aan J.S.M. Washington (11 juli 1944).

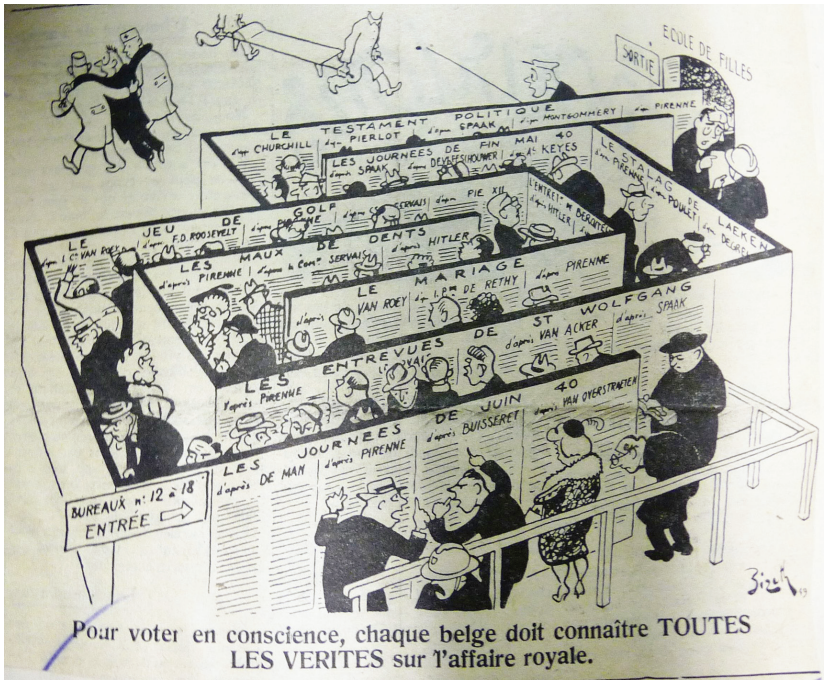

*Spotprent verschenen naar aanleiding van de documentenoorlog eind 1949 waarin ook het Politiek Testament verscheen, te zien op de laatste muur. ("*L'âne roux*", nr. 250, 14 december 1949)*

omtrent de hele zaak[152]. De gekende uitspraak "*It stinks*" van Churchill kan slechts terug getraceerd worden tot senator Buisseret in de senaat op 26 juli 1950 en heeft dus geen betrouwbare bron[153].

De verspreiding in de pers had echter niet het effect als bij de politici. In juli 1947 publiceerde Hubert Pierlot het eerste uittreksel van het Politiek Testament en een maand later verscheen het integraal. Er kwam echter bitter weinig reactie op. Einde 1949, te midden van een ware documentenoorlog verscheen het document opnieuw, maar dit maal tussen zo'n stormvloed aan documenten dat het nooit tot soortgelijke reacties leidde als bij de politici[154].

Ook postuum verscheen in 2001, in naam van Leopold nogmaals het Politiek Testament in zijn 'biografie' *Kroongetuige*[155]. Dit boek is echter niet onder Leopolds redactie tot stand gekomen en zodus moet er achter de publicatie van het Testament in zijn biografie niet veel worden gezocht.

VI. Besluit

De regering en Leopold III sloegen in mei 1940 elk hun eigen weg in die de regering tevergeefs nog probeerde te overbruggen met de Zending-De Kinder. De verscheidene reacties deden zelfs uitschijnen dat verzoening na de oorlog mogelijk zou zijn. Hand in hand met generaal Van Overstraeten voltooide Leopold op 25 januari 1944 echter het tweede klad van het Testament. In eerste instantie bevatte het naast haatdragende taal tegenover de gevluchte regering, een erg een negatieve houding tegenover de geallieerden. Zijn volharding in de onafhankelijkheidspolitiek hielp in dat opzicht niet. Ten tweede lijkt Leopold, in samenlezing van de eerste twee kladversies, zich ook af te zetten tegen het parlementaire systeem, al dan niet geïnspireerd door de Nieuwe Orde. Zoals Hugessen later schreef, leunde de toenmalige vorst richting een autoritaire bestuursstijl, iets wat duidelijk merkbaar is in zijn Politiek Testament. Ten derde waren het ook de corporatistisch getinte uitspraken die gevoelig zouden liggen voor de industriëlen. Ten laatste waren de flamingantische uitspraken een potentieel gevaar voor de communautaire vrede. Maar aangezien het document nooit een grote verspreiding bij het publiek zou kennen, bleek dit een tikkende tijdbom die nooit is afgegaan. De inhoud was dus op meerdere vlakken controversieel, wat het tot een heet hangijzer maakte voor de net teruggekeerde regering.

Enkele aanpassingen van onder andere Louis Fredericq verzachtten wel de inhoud van het tweede klad, maar slechts in beperkte mate. Het derde klad van 29 februari zou uiteindelijk de definitieve versie worden. Zoals gezien, hadden wel meerdere personen invloed op het Politiek Testament, maar de belangrijkste bleef toch die van Van Overstraeten. Capelle, maar ook enkele

152. Jan Velaers & Herman Van Goethem, *Leopold III…*, p. 888. **153.** *Parlementaire Handelingen*, Senaat, Brussel, 1950, p. 148. **154.** Voor meer over de verspreiding in de pers en reacties van politici, zie : Jasper Debeuf, *Een tikkende tijdbom : Het Politiek Testament van Leopold III : redactie en receptie*, Onuitgegeven lic.verh., KU Leuven, departement geschiedenis, 2012, p. 60-88. **155.** Leopold III, *Kroongetuige*, p. 259-265.

anderen uit Leopolds entourage zagen duidelijk wel het gevaar van het document in. Had de koning gehoor gegeven aan hun noodkreten was dit document misschien volledig onder de radar gebleven. Met de redactie van dit Testament had Leopold een tijdbom gemaakt die hij ondanks alle commentaar die er op volgde, weigerde te ontmantelen. Het was bewust een Politiek Testament van te weinig handen.

De ‘Londenaars’ probeerden het bij hun terugkeer onder het tapijt te vegen, maar op zekere hoogte was het kwaad al geschied. De geallieerde machten gingen zich na het ontvangen van Leopolds memorandum neutraal opstellen tegenover de terugkeer van de koning. In combinatie met een terughoudende regering bleef de repatriëring van de koning zo langer uit dan verwacht. Uiteindelijk zou dit vijf jaar duren. Toch bezat het document nog potentieel gevaar indien het gekend zou worden bij de bevolking en ondanks de uiteindelijke publicatie ervan liep het toch niet zo’n vaart. Gelet op sommige reacties van zowel binnen- als buitenlandse politici is het maar de vraag of het zonder het Politiek Testament wel tot de Koningskwestie zou zijn gekomen.

JASPER DEBEUF studeerde af als Master in de geschiedenis aan de KU Leuven met de masterproef Een tikkende tijdbom : Het “Politiek Testament” van Leopold III : redactie en receptie (promotor : prof. dr. Gustaaf Janssens). Jasper Debeuf is momenteel student rechtsgeleerdheid aan de KU Leuven.